

Hoofdstuk 1

Nederlandse grammatica

Om deze cursus voor een grote groep toegankelijk te maken, behandelen we eerst wat basale grammatica. Kennis van deze grammatica is essentieel om met Latijn aan de slag te kunnen gaan.

Een zin kan bestaan uit een onderwerp, een persoonsvorm, een lijdend voorwerp, een meewerken voorwerp en een heel werkwoord (infinitief).

Het onderwerp (o) voert de handeling uit

De persoonsvorm (pv) is het werkwoord dat samenhangt met het onderwerp

Het lijdend voorwerp (lv) ondergaat iets

Het meewerkend onderwerp (mv) krijgt iets

Het hele werkwoord staat meestal achter in de zin.

Bert (o) ziet (pv) een hond (lv) rennen.

Zij geven (pv) aan de honden (mv) brokjes (lv) om te eten.

Dat het onderwerp en de persoonsvorm samen hangen, blijkt dat wanneer het onderwerp enkelvoud is, ook de persoonsvorm enkelvoud is. De persoonsvorm leidt vaak naar het lijdend voorwerp, maar staat niet altijd meteen achter de persoonsvorm.

Mark koopt (pv) een kaart (lv) om cadeau te doen.

Anton betaalde (pv) de winkelier (mv) 20 euro (lv).

Het meewerken voorwerp kan met en zonder *aan* voorkomen, hetzelfde geldt voor het woord *voor*. Het meewerkend voorwerp komt vaak voor bij woorden zoals: geven, lenen, betalen, aanreiken, meedelen.

Naast bovenstaande bepalingen, is er ook nog de bijwoordelijke bepaling (bp). Deze zegt iets over de manier waarop iets gebeurt hoe vaak en waar.

Jan (o) bakt (pv) fluitend (bp) een ei (lv).

Jaap (o) plant (pv) een boom (lv) in de tuin (bp).

De naamvallen

In een Nederlands zin krijgen we niet alleen door de betekenis van de woorden informatie maar ook door o.a. de woordvolgorde, het gebruik van voorzetsels, bezittelijke voornaamwoorden en voegwoorden. In een zin als “De man geeft bloemen aan de vrouw.”, zien we door de woordvolgorde en door het gebruik van *aan* dat “de man” degene is die de handeling uitvoert, en dat de vrouw een bosje bloemen krijgt.

Het Latijn houdt het graag kort en i.p.v. het woordje *aan* te schrijven, maakt het gebruik van naamvallen. De zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden staan in een bepaalde naamval waardoor we weten wie iets doet, wie iets ontvangt en wat er ontvangen wordt.

In welke naamval een woord staat, is te zien aan het einde van het woord, de verbuiging. In het Nederlands, zien we dat bij het woord “jou” en “jouw” dat laatste is dus de bezittelijke vorm.

In het Latijn zijn er 6 naamvallen, de nominativus, de genitivus, de dativus, de accusativus de ablativus en de vocativus.

Nominativus

Dit is het onderwerp, degene die de handeling verricht. In ons voorbeeldzinnetje was dat *de man*, in het Latijn *vir*

Vir is dan ook de vorm die in woordenboeken wordt gehanteerd. Daar wordt altijd van de niet verbogen vorm uitgegaan.

Genitivus

Dit is de bezittelijke vorm. Waar in het Nederlands het woord *van* een bezit aanduidt, laat het Latijn het woord *van* weg, en zet het woord dat er achter zou staan in de genitivus.

Het Latijnse woord *vir*, wordt in de genitivus verbogen als *virī*.

Dativus

Dit is het meewerken voorwerp. Bij het vertalen, kunnen we vaak de voorzetsel *aan* of *voor* ervoor zetten. De verbuiging van *vir* is hier *viro*.

Accusativus

Dit is het lijdend voorwerp. *Vir* wordt dan *virum*.

Ablativus

Deze wordt gebruikt bij bijwoordelijke bepalingen. Het is de naamval van de w: wie, wat, waar, wanneer, waarom. *Vir* wordt dan *viro*. Bij het vertalen kunnen we er vaak de voorzetsel *met* of *door* ervoor zetten.

Vocativus

Dit is de aanspreekvorm en vaak gelijk aan de nominativus. Die laatste wordt ook vaak zo gebruikt. *Vir* is ook in de vocativus *vir*.

Nu we iets meer over naamvallen weten, kunnen we de eerder genoemde zin “De man geeft bloemen aan de vrouw.” in het Latijn schrijven. Het onderwerp is *de man*, het meewerkend voorwerp *de vrouw* en het lijdend voorwerp *bloemen*. Eerst moeten we natuurlijk het woord voor vrouw weten, en dat is in de nominativus *femina* en in de dativus *feminae*. Dan het woord voor bloemen, dat is in de nominativus *flos* en in de accusativus meervoud *flores*.

Vervolgens het werkwoord *geeft*, welk in het Latijn *dat* is. We krijgen dan:

De man geeft bloemen aan de vrouw.
Vir feminae flores dat.

Je ziet hier de beknoptheid van het latijn en het valt je misschien ook op dat de persoonsvorm achter in de zin staat. Dit is vrij gebruikelijk in het Latijn, en bij het vertalen zal je oog, na oefening, al snel automatisch bij het scannen van de zin, richting het einde gaan. Je leest de zin dan als het ware van achteren naar voren.

De volgorde van de andere woorden ligt minder vast dan in het Nederlands, al is het vooral in hoofdzinnen wel gebruikelijk dat het onderwerp voorin staat.

Woorden kunnen mannelijk zijn, vrouwelijk of onzijdig.

In het Latijn worden deze elk op afzonderlijke wijze verbogen (gedeclineerd). Voor de mannelijke verbuigingen nemen we de naam Marcus als voorbeeld.

Nominativus	Marcus
Genitivus	Marci
Dativus	Marco
Accusativus	Marcum
Ablativus	Marco

Bij de naamvallen genitivus, dativus, accusativus en ablativus wordt als het ware de “us” weggehaald en respectievelijk vervangen door -i, -o, -um, -o.

Het goede nieuws is dat sommige vormen identiek zijn en dus makkelijker te leren. Het Latijn zit vol met dergelijke regelmatigheden.

Voor de vrouwelijke verbuiging nemen we weer femina (vrouw)

Nominativus	femina
Genitivus	feminae
Dativus	feminae
Accusativus	feminam
Ablativus	femina

Hier zijn dus na de nominativus de verbuigingen -ae, -ae, -am, -a.

We pakken ook even door en gaan naar de onzijdige verbuigen waarna we met onze eerste oefeningen kunnen beginnen.

Templum (tempel)

Nominativus	templum
Genitivus	templi
Dativus	templo
Accusativus	templum
Ablativus	templo

Je ziet, er is weer een regelmatigheid in de uitgangen -i, -o, -um, -o. Bovendien zijn de nominativus en accusativus gelijk, dat is altijd zo in het neutrum.

Andere woorden uit de -us groep en die dus ook zo worden verbogen zijn;
amicus (vriend), servus (slaaf), dominus (meester/ heer), hortus (tuin)

Andere woorden uit de -a groep zijn;
amica (vriendin), puella (meisje)

Andere woorden uit de -um groep zijn;

vinum (wijn), forum (markt / plein)

Om te kunnen oefenen, hebben we ook werkwoorden nodig.

vocat	(roept)	videt	(ziet)
ambulat	(wandelt)	laudat	(prijst)
dat	(geeft)		

Oefening 1

opmerking; het Latijn heeft geen lidwoorden, dus die kun je zelf aanvullen.

1. Marcus feminam vocat.
2. Femina Marcum videt.
3. Femina ad (naar) templum ambulat.
4. Marcus feminam laudat.
5. Marcus templum videt.
6. Marcus vinum amico dat. amicus vriend
7. Dominus servum vocat. dominus meester servus slaaf
8. Femina puellam laudat. puella meisje
9. Marcus ad forum ambulat. forum (markt)plein
10. Servus vinum feminae dat. vinum wijn

Zo, de kop is eraf. Je hebt je eerste zinnetjes vertaald!

Genitivus en dativus

Om wat meer voeling met de naamvallen en hun verbuigingen te krijgen, gaan we losse woorden vertalen. De genitivus is de naamval van bezit en je kunt er vaak “van” voorzetten; feminae = van de vrouw. De dativus is de naamval van “voor” of “aan”: Marco = voor Marcus of aan Marcus. Merk op dat bij de a-groep de genitivus en dativus op gelijke wijze worden verbogen. De context maakt meestal duidelijk wat bedoeld wordt.

Vanaf nu zullen nieuwe woorden in de nominativus en genitivus enkelvoud worden gegeven.

pila, -ae	bal	vita, -ae	leven	amica, -ae	vriendin
pecunia, -ae	geld	canus, -i	hond		

Oefening 2

1. Pila Marci.
2. Pecunia feminae.
3. Vinum domini.
4. Vinum domino.
5. Vita puellae.
6. Canus amici.
7. Pila amico.
8. Canus puellae.
9. Pecunia templo.
10. Pecunia amicae.

Voorzetsels bij de accusativus en ablativus.

De accusativus is de naamval van het lijdend voorwerp en die van richting, tijd en beweging. Daarbij horen o.a. de voorzetsels ad (naar), ante (voor).

ad portas ire
tot de poorten gaan

post mortem
na de dood

ante templum
voor de tempel

per multos annos
gedurende vele jaren

De ablativus is de bijwoordelijke bepaling en geeft aan waar en hoe iets gebeurt. Daarbij horen o.a. de voorzetsel in (in) ex (uit/vanaf) de (vanaf/over)

in aqua natare
in het water zwemmen

ex templo venire
uit de tempel komen

de muro
van de muur af

de bello Gallico
over de Gallische oorlog

In de onderstaande oefening zijn de voorzetsels uitgeschreven maar in de praktijk laat het Latijn de voorzetsels nogal eens weg. Deze kun je dan zelf aanvullen. Over het voorzetsel *ex* kan nog worden opgemerkt dat ook de vorm *e* voorkomt i.p.v. *ex*.

Oefening 3

1. Marcus ex templo ambulat.	ex + abl.	uit
2. Femina templo exit (verlaat).		
3. Puella ante templum stat (staat).	ante + acc.	voor
4. Marcus amicum ambulat.		
5. Servus ad templum ambulat.	ad + acc.	naar
6. Amicus ex templo ambulat.		
7. Dominus in horto stat.		
8 Marcus templum ambulat.		
9. Puella horto exit.	hortus, -i	tuin
10. Femina in horto.ambulac.		

Het werkwoord

Het werkwoord wordt gevormd door achter de stam van het werkwoord de uitgang te vervoegen. Je zag in de vorige oefening al dat *ambulat hij loopt* betekent. Ambula is de stam, en de uitgang -t geeft aan dat het *hij loopt* betekent. Wanneer het woord in meervoud (mv) staat, wordt het ambulant = zij lopen. Bij de eerste persoon, de ik-vorm, verdwijnt de *a* en wordt dan een *o*, *ambulo* dus. Daarna volgt op de stam -s, -t, -mus, -tis, -nt. Met de uitgang -re wordt het hele werkwoord, de infinitivus gevormd.

Volledig uitgeschreven krijgen we dan:

Ik loop	ambulo	Wij lopen	ambulamus
Jij loopt	ambulas	Jullie lopen	ambulatis
Hij loopt	ambulat	Zij lopen	ambulant

Lopen ambulare

Ambulare hoort bij de groep van de a-stammen. Verder zijn er stammen die eindigen op -e, -i, of op een medeklinker (mk)

a-stam	e-stam	i-stam	mk-stam
ambulo	taceo	venio	dico
ambulas	taces	venis	dicis
ambulat	tacet	venit	dicit
ambulamus	tacemus	venimus	dicimus
ambulatis	tacetis	venitis	dicitis
ambulant	tacent	veniunt	dicunt
ambulare	tacere	venire	dicere
lopen	zwijgen	komen	zeggen

Woorden van de e-stam hebben een lange e, dus tacéo, tacés tacét etc. Woorden van de mk-stam hebben een korte e, dus dicère. Verder wordt er bij de i-stam en mk-stam een “tussenletter”, een bindvocaal toegevoegd zoals bij veniunt en dicunt.

Waar in het Nederlands het persoonlijk voornaamwoord (ik, jij, hij, wij, jullie zij) nogal eens voluit wordt geschreven, houdt het Latijn het weer graag kort. Het ligt immers besloten in de uitgang om wie het gaat. Wanneer er geen onderwerp (nominativus) staat, kun je vertalen met hij of zij.

Nieuwe werkwoorden zullen vanaf nu in de eerste persoon en met de infinitiefuitgang worden weergegeven.

Oefening 4

1. Cur taces?	cur	waarom
2. Feminae (nom. mv) ad templum ambulat.		
3. Marcus in horto ambulat.		
4. Amici (nom. mv) cras veniunt.	cras	morgen
5. Dico.	dico, -ere	spreken, zeggen
6. Puella cras venire temptat.	tempto, -are	proberen
7. Tacere.		
8. Venimus.		
9. Marcus cum amico ambulat.	cum+ abl.	met
10. Scribit.	scribo, -ere	schrijven
11. Audio.	audio, -ire	horen
12. Audit.		
13. Audire, videre et tacere.	et	en
14. Puellae (nom. mv.) nihil dicunt.	nihil	niets
15. Canunt.	cano-ere	zingen
16. Iuvant amicum.	iuvo, -are	helpen
17. Respondent.	respondeo, -ere	antwoorden
18. Canitis.		
19. Temptamus.		
20. Credunt.	credo, -ere	geloven

Het meervoud van zelfstandige naamwoorden

In het onderstaande schema zie je dat er weer enkele dubbele vormen voorkomen. Dit is zo bij de dativus en ablativus meervoud en bij de nominativus en accusativus meervoud van het onzijdige (neutrum genaamd) meervoud van templum.

Het verdient aanbeveling om deze uit het hoofd te leren. Begin dan met het enkelvoud en dan het meervoud. Het rijtje wordt dan femina, feminae, feminae, feminam, femina, feminae, feminarum, feminis, feminas, feminis.

	Enkelvoud	Meervoud
Nominativus	femina	feminae
Genitivus	feminae	feminarum
Dativus	feminae	feminis
Accusativus	feminam	feminas
Ablativus	femina	feminis

Nominativus	amicus	amici
Genitivus	amici	amicorum
Dativus	amico	amicis
Accusativus	amicum	amicos
Ablativus	amico	amicis

Nominativus	templum	templa
Genitivus	templi	templorum
Dativus	templo	templis
Accusativus	templum	templa
Ablativus	templo	templis

Oefening 5

opmerking: het onregelmatige *redeo* wordt later nader toegelicht.

1. Dominus servos ad forum mittit.	mitto, -ere sturen
2. Servi cibum foro emiunt.	cibus, -i voedsel, emo, -ere kopen
3. Servi cum cibo domum redeunt.	redeo, -ere terugkeren, domum naar huis
4. Servi cenam apparant.	cena, -ae maaltijd, apparo, -are bereiden
5. Dominus servos et cenam laudat.	et en
6. Vesperi dominus amicos visitat.	vesperi 's avonds, visito, -are bezoeken.
7. Post duo horas dominus domum redit.	post na, duo twee, hora uur
8. Is bibit vinum et legit.	is hij, bibo, -ere drinken, lego, -ere lezen
9. Dominus litteras amicorum legit.	littera, -ae brief
10. Dominus cubiculum ambulat.	cubiculum, -i slaapkamer
11. Mane hortum spectat.	mane 's morgens, specto, -are bekijken
12. Crescunt rosae horto.	cresco, -ere groeien (begin zin met "Er")
13. Dominus ianuam ambulat.	ianua, -ae deur
14. Is in Roma vivit.	Roma, -ae vivo, -ere leven
15. Dominus Romam amat.	amo, -are houden van

Samenvatting

Een zin kan bestaan uit een kern en meerdere bepalingen. De kern is nodig om een logische zin te krijgen. De zin kan kort zijn, "Zij lopen." maar sommige werkwoorden vragen om een aanvulling. De kern is de nominativus en de aanvullingen kunnen zijn:

genitivus	bezitsbepaling	van
dativus	ten gunste van wie iets is	aan/voor
accusativus	vaak het "product" van een werkwoord	
ablativus	achtergrondinformatie	met/door

a-stam	e-stam	i-stam	mk-stam
ambulat	tacet	venit	dicit

De vetgedrukte letters zouden het ezelsbruggetje "Alle eenden in Ierland" kunnen krijgen. Let op dubbele vormen zoals dativus/ablativus meervoud, en bij onzijdige woorden nominativus/accusativus enkelvoud en meervoud. Verwar niet de nominativus meervoud bij onzijdige woorden zoals *templa* met nominativus/ablativus enkelvoud van vrouwelijke woorden zoals *rosa*.